

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

פסח תשע"ג שנה ב' גליון 86

לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,

ניתן לקבל את העלון במייל chagitben@neto.net.il

הנושא: רבי טרפון והכוס החמישית

אומרים אין אוכלין פירות שביעית בטובה. ובית הלל אומרים אוכלין בטובה ושלא בטובה".

כידוע, פירות שגדלו בשמיטה הם הפקר, וכל אחד רשאי להיכנס לקחת אותם מהשדות, אף ללא רשות של בעל השדה. עם זאת, בית הלל קבעו שגם 'אוכלין בטובה'. הרמב"ם, בפירוש המשניות על משנה זו, פירש שהכוונה היא שבעל השדה יכול לתת לעני פירות, או להכניסו לשדה, כאילו הוא עושה לו בכך טובה, אף על פי שמצד הדין הפירות הם הפקר ושייכים לכולם באותה מידה.

במשנה תורה (הל' שמיטה ויובל, פרק ו', הלכה ט"ז) הרמב"ם מרחיב ומפרט: אוכלין פירות שביעית בטובה ושלא בטובה, בטובה כיצד? שיתן לו פירות שביעית כמו שעשה עמו טובה שנתן לו, או שיכניסו לגינתו לאכול כמי שעשה לו טובה...

והיינו, בית שמאי סבורים שהיות והפירות הם הפקר, אוכלים אותם רק 'שלא בטובה' – אין שום צורך או עניין שבעל השדה ייתן רשות לעני להיכנס לשדהו, ואין בנתינת רשות כזו משום גמילת 'טובה' לעני. ואילו בית הלל חולקים ואומרים שאוכלים 'בטובה' ו'שלא בטובה'.

בתלמוד הירושלמי, במסכת שביעית (פרק ד', הלכה ב', דף ל"ה עמוד ב'), מובא סיפור קצר על התנא הקדוש רבי טרפון, אשר במבט ראשון קצת מוזר: רבי טרפון ירד לאכל קציעות מתוך שלו שלא בטובה כבית שמאי. חמוניה סנטירי' ושורון חבטון עלוי. כד חמא גרמיה בסכנה, אמר לון בחייכון אמרון גו בייתה דטרפון עתדין ליה תכריכין. כד שמעון כן אישתטחון על אפיהון, אמרין ליה רבי שרי לן. אמר לון ייתי עלי על כל חוטר וחוטר דהוה נחית עלי הוינא שרי לכון על קדמיא¹.

מה פירוש הירידה לאכול קציעות 'שלא בטובה' כבית שמאי?

כדי להבין את המשפט יש להביא כרקע את המשנה עליה מוסבת הסוגיה הנדונה בירושלמי (הסיפור בסוגיה מוסב ישירות על הסיפא של המשנה, ואינו קשור ישירות לדיונים הקודמים בסוגיה, העוסקים בחלקים אחרים של המשנה). בסיפא של המשנה במסכת שביעית (פרק ד', משנה ב') מובאת מחלוקת בין בית הלל לבית שמאי בנוגע לזכיית עניים (וסתם אנשים) בפירות משדה בשנת השמיטה: "בית שמאי

¹ תרגום החלק הארמי: ראוהו שומרים והתחילו לחבוט בו. כאשר ראה עצמו בסכנה אמר להם: בחייכם, אמרו בביתו של טרפון הכינו לו תכריכין. כאשר שמעו כן השתטחו על פניהם. אמרו לו: רבי, מחל לנו. אמר להם: יבוא עלי, על כל חוטר וחוטר (מכה של מקל) שהיה יורד עלי, מחלתי לכם מראש.

הסבר לעמדת בית הלל מובא בראשונים על מחלוקת מקבילה במסכת עדויות (פרק ה' משנה א')². הראב"ד והתוס' שאנץ שם הסבירו שהמטרה היא 'כדי שלא יהא אדם רגיל ליכנס בשדה חברו ובגינתו ובפרדסו שלא מדעתו'³.

בסיפור, רבי טרפון נכנס לאכול בשדה לאכול 'שלא בטובה', כדעת בית שמאי. מה פשר מעשהו המוזר של רבי טרפון, שנכנס לשדה של עצמו שלא בטובה? הירושלמי מסיים את המעשה הנזכר ואומר: באילין תרתין מלייא נהג רבי טרפון כבית שמאי וסכין בהדא ובקרית שמע.

והיינו, במקרה נוסף מצינו שרבי טרפון החמיר לעשות כבית שמאי ועל ידי כך סיכן את עצמו, וזאת במשנה במסכת ברכות (פרק הראשון משנה ג'): בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטו ויקראו ובבוקר יעמדו, שנאמר (וואתחנן ו', ז') "ובשכבך ובקומך". ובית הלל אומרים כל אדם קורא כדרכו, שנאמר (שם) "ובלכתך בדרך". אם כן, למה נאמר "ובשכבך ובקומך"? בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים. אמר ר' טרפון אני הייתי בא בדרך והייתי לקרות כדברי בית שמאי וסכנתני בעצמי מפני הלסטים. אמרו לו: כדאי היית לחוב בעצמך, שעברת על דברי ב"ה.

והיינו, רבי טרפון סובר כדעת בית שמאי, שיש לקיים את מילות הפסוק 'בשכבך ובקומך' לגבי קריאת שמע באופן פיזי: בבוקר יש לעמוד, כדי לקיים את 'ובקומך', ובערב יש להטות את הגוף למעין תנוחת שכיבה, כדי לקיים את 'בשכבך'. על מנת להדגיש ולהמחיש את עמדתו שיש לנהוג כבית שמאי, ורבי טרפון שסבר כשיטת בית שמאי, קיים הלכה זו גם

כאשר היה הולך בדרך, והיה בזה משום סיכון. ואמר לו על כך חבריו, שלמעשה הוא היה ראוי להתחייב בנפשו על שעבר על דברי בית הלל.

והיינו, בעניינים רבים נחלקו בית שמאי ובית הלל; רוב התנאים בדורות שאחריהם היו בעמדת בית הלל, וההלכה נקבעה, כידוע, כמותם. אולם, היו תנאים אחדים שעדיין המשיכו את מסורת בית שמאי. אחד הידועים שבהם הוא ר' אליעזר בן הורקנוס, שידוע כ'שמותי' אשר פירושו שהוא הולך כשיטת בית שמאי (תוס' שבת קל: ד"ה דרבי אליעזר שמותי הוא).

גם רבי טרפון הלך כשיטת בית שמאי, ואף ראה צורך למסור נפש לקיים את הוראותיהם ולהוכיח כי הלכה כמותם. ולכן בחר שתי מצוות אלו, האחת היא מצוות קריאת שמע אשר עניינה בין אדם למקום, להוכיח כי הלכה כבית שמאי בענייני בין אדם למקום. ולאחר מכן בחר את מצוות שביעית, אשר עניינה נתינת פירות לעניים, מצוות של בין אדם לחברו, ואף על כך הוא עושה מעשה של מסירות נפש, בזה שהוא נכנס אל השדה שלו ללא ידיעת השומרים, בידיעה ברורה כי הדבר יגרום לשומרים לתפוס אותו ולהכותו (ולכן הוא מחליט מראש שהוא מוחל להם על מכותיהם, שכן הם רק בצעו את המוטל עליהם), אולם הוא מוכן למסור נפש לקיים את ההלכה של בית שמאי ולפרסם על ידי כך כי הלכה כמותם.

מדוע ראה רבי טרפון צורך רב כל כך להוכיח עד כדי מסירות נפש, כי הלכה כבית שמאי?

שנינו במשנה במסכת פסחים (תחילת פרק עשירי): ולא יפחתו לו מארבעה כוסות של יין, ואפילו מן התמחוי. ארבעה כוסות של יין הינן השלד של ליל הסדר. אולם האמת היא כי קיימת כוס נוספת היא כוסו של אליהו. ננסה להתחקות אחרי כוס זאת כיצד הגיעה להגדה ומדוע נקראת היא על שמו של אליהו.

² שם מופיעות הדעות בהיפוך, כחלק מקולי ב"ש וחומרי ב"ה. מסורת כזו, ההופכת את הדעות, מובאת גם בשם ר' יהודה בהמשך המשנה בשביעית; ברם, לפחות בסיפור על ר' טרפון ברור שהתקבלה ההצגה הראשונה של המחלוקת, בה בית שמאי מחמירים.

³ כך כתב הראב"ד שם. הראב"ד והתוס' קושרים הסבר זה גם למכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דכספא, פרק כ': "...תלמוד לומר והשביעית תשמטנה ונטשתה - מגיד שפורץ בה פרצות, אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם.

המקור הראשון שמלמדנו כי קיימת כוס נוספת הוא, ברייתא המביאה דעה של רבי טרפון (פסחים קיח:). תנו רבנן, רביעי גומר עליו את ההלל ואומר הלל הגדול דברי רבי טרפון. וכתב רש"י: הכי גרסינן רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר עליו הלל הגדול שהקדוש ברוך הוא יושב ברומו של עולם כו' – דכתיב הודו לאל השמים נותן לחם לכל בשר, והיינו דבר גדול. ע"כ.

לפי גירסתו של רש"י עיקר חידושו של רבי טרפון בתוספת של הלל הגדול, הריהו ההלל שבו אנו משבחים את הקב"ה בעשרים וששה כי לעולם חסדו החל ב"הודו לה' כי טוב" עד "הודו לאל השמים כי לעולם חסדו".

אולם הרי"ף (כו: בדפי הרי"ף) מביא גירסה אחרת והיא שחידושו של רבי טרפון אינו רק באמירת הלל הגדול אלא גם בהיותו על כוס נוספת כוס חמישית. וזהו לשונו: חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי רבי טרפון, ויש אומרים ה' רועי לא אחסר. ע"כ.

והר"ן בחידושו שם מוסיף, שרבי טרפון אינו חולק על הדעה הבסיסית שבמשנה המחייבת ארבעה כוסות, אלא בא להוסיף את ההלל הגדול כשזה נאמר על כוס חמישית, או כרשות או אפילו כמצוה מן המובחר. וזה לשונו: אלא ודאי כדברי הגאונים ז"ל עיקר, דארבע כוסות חובה וחמישי רשות ואם רצה לשתותו אומר עליו הלל הגדול, א"נ דמצוה מן המובחר לשתות כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול אבל לא חובה, והיינו לישנא דאומר עליו הלל הגדול, וכך מטין דברי הרמב"ם ז"ל בפרק אחרון מהלכות חמץ ומצה. ע"כ.

וצריך להבין, מה ענינה של כוס חמישית זאת, ומה ראה רבי טרפון להוסיפה?

בירושלמי (פסחים דף סח:): מובאת אסמכתא לארבעת הכוסות של ליל הסדר: מניין לארבעה כוסות? ... כנגד ארבע גאולות: "והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי".

המקור לארבעת הגאולות הוא הפסוקים בפרשת וארא, אלא לכשנעיין שם נגלה שלא ארבע לשונות של גאולה ישנן שם, אלא חמש, שכן הפסוק ממשיך אחר

ארבע לשונות של גאולה ואומר וי, ה': "והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי וגו'".

מתברר שהלשון החמישית של הגאולה עוסקת בהבאתנו לארץ, ואם כן השמטתה או הבאתה אינה מקרית, אלא עוסקת בשאלה עקרונית היכן מסתיים ליל הסדר. המבנה הבסיסי של סיפור המגיד נקבע על ידי המשנה: "מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אובד אבי, עד שיגמור כל הפרשה כולה".

נשמע שהמשנה אינה מסתפקת בהגדרה הכוללת של מסיים בשבח אלא מדגישה שהשבח הוא עד שיגמור את כל הפרשה כולה כולל הביאה לארץ, כפי שנאמר שם בפרשת כי תבוא (כו, ח'): "ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים. ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש".

וההגדה לעומת זאת, לא רק שהיא מסתפקת בארבעת הכוסות אלא שגם בדרשת הפסוקים קוטעת היא את הדרשה ממש לפני הביאה לארץ. שכן, המעיין בהגדה יראה שמהלך הדרשה מסתיים ב'אותות ובמופתים' ולא ממשיך בדרשת הפסוק הבא של 'ויביאנו'.

על פי הבנה זו נראה שרבי טרפון סובר כי הביאה לארץ צריכה להיכלל בסיפור ההגדה, ולכן יש לשתות בליל הסדר כוס חמישית שהיא כנגד "והבאתי".

מה הסיבה למחלוקת זאת, האם לכלול את ביאת הארץ בסיפור ההגדה או להשמיטה?

על עם ישראל נגזר להיות בגלות מצרים ארבע מאות שנה, כמו שאומר הקב"ה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים (לך לך ט"ו, י"ג): "ידע תדע כי-גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות ש' נה". אולם למעשה עם ישראל היו במצרים רק מאתיים ועשר שנה.

ונחלקו חז"ל, האם חסרון המאה תשעים שנה היה, משום שהקב"ה ברחמיו החל את חשבון הגלות מלידת יצחק אבינו (כמו שכתב רש"י בפרשת לך לך שם), או שבאמת החשבון החל מיירידת יעקב למצרים, ולא השלימו

ישראל את גלותם, אך מחמת שהיו עלולים להשתקע בטומאת מצרים, גאל אותם הקב"ה קודם שמנם, ועתידים ישראל להשלים זאת בארבע גלויות.

נמצא אם כן, כי אם עדיין לא הושלמה גלות מצרים ועל עם ישראל להשלים את שעבודם בארבע גלויות, הרי שהבאתם לארץ ישראל, היא ביאה חלקית וזמנית, ואינה ביאה מושלמת, ובזה לא מתקיימת הבטחת הקב"ה: "והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני ה'". ולכן אין מן הצורך לצרף בסיפור ההגדה את הכניסה לארץ, כי הבטחה זו לא מתקיימת אלא עד ביאת גואל צדק.

אולם דעת רבי טרפון, כי גלות מצרים הושלמה, ממילא ביאתם לארץ ישראל היתה ביאה שלימה, אלא שלאחר מכן חטאו ישראל והוצרכו להיענש לצאת לגלות נוספת.

עוד מצינו בשם האר"י הקדוש כי לעתיד לבוא תיפסק הלכה כבית שמאי, כמו שכתב רבי צבי אלימלך מדינוב זי"ע בספרו מגיד תעלומה (ברכות י: ד"ה בית שמאי) וז"ל: וקבלנו ממרן האריז"ל שלעתיד לבוא במהרה בימינו יפסק הלכה כבית שמאי, כי אז יהיה במעלה הדינים על החסדים. ע"כ.

מעתה יש לומר, כי רבי טרפון הסובר שהושלמה גאולת מצרים בהבאת עם ישראל לארץ ישראל, נמצא כי השיגו את הבחינה של "לעתיד לבוא" וראוי שתיפסק ההלכה כבית שמאי, משום כך, רבי טרפון לשיטתו קיים את ההלכה כבית שמאי עד כדי מסירות נפש.

דבר נוסף בעניינו של רבי טרפון, במשנה (בכורות דף מה.) נחלקו חכמים ורבי יהודה. חכמים סבורים שאצבע יתרה נחשבת למום שפוסל כהן מלעבוד במקדש; ואילו רבי יהודה מכשיר. בסוגית התלמוד מובאת ברייתא שדנה בכך: "תניא, אמר ר' יהודה: מעשה באדם אחד שבא לפני רבי טרפון יתר בידיו וברגליו שש ושש עשרים וארבע (- אצבעות יחד), אמר לו כמותך ירבו בישראל! (-ומכך ששבחו מוכח שאינו מום). אמר לו ר'

יוסי: משם ראייה? כך אמר לו, כמותך יתמעטו ממזרים ונתניני מישראל (היינו אם כל הממזרים והנתנינים יהיו כמותך, יתמעטו כי ידעו לפרוש מהם)".

והיינו, המשנה דנה בכשרות של אדם בעל "שש אצבעות" לעבוד במקדש ומביאה מחלוקת בזה. אגב כך סוגית התלמוד משלבת דברי אגדה מעשה עם רבי טרפון ומחלוקת האם הוא שיבח את אותו "יתר אצבע" או להיפך גינה אותו. המעשה מרמז למחלוקת בין רבי יהודה לבין רבי יוסי ביחס להשקפת עולם שקשורה למספר "שש".

במסכת סנהדרין (דף כ.) מובא – "אמרו עליו על רבי יהודה ברבי אילעאי שהיו ששה תלמידים מתכסין בטלית אחת ועוסקין בתורה". וצריך להבין מדוע תלמידיו של רבי יהודה היו נוהגים להתכסות "שישה בטלית אחת", מדוע הם הקפידו על כך באדיקות? מדוע לא התכסו מדי פעם חמישה תלמידים גדולים בגופם – בטלית אחת? או שבעה תלמידים קטנים בגופם – בטלית אחת? וכי כל התלמידים היו בעלי גודל גוף אחיד?!

המהר"ל כותב בספרו גבורות ה' (פרק ג'): כי שש הוא מספר שלם וזה כי לא תמצא דבר שלם כי אם על ידי מספר ששה, וזה כי הנקודה היא אחת, והיא חסירה בעבור שאין לה התפשטות כלל, והקו אשר יש לו התפשטות באורך ויש לו שלימות יותר, בעבור שיש לו התפשטות באורך ורוחב, והשטח אשר יש לו התפשטות אורך ורוחב הוא שלם יותר, בעבור שיש לו התפשטות הצדדיו הששה, דהיינו מעלה ומטה וארבע רוחות, ואין התפשטות יותר משש קצוות אלו, וכן הסכימו חכמי המחקר, כי הגשם הוא השלם בעבור שיש לו שש קצוות, ולפיכך דבר שהוא בעל שש צדדיו הוא השלם, ולפיכך היה מספר ישראל שש מאות אלף, כי מספר שש הוא מספר שלם שאין עליו תוספת. ע"כ.

מעתה יש לומר, האדם נברא רק עם חמש אצבעות, ובא להורות וללמד, על האדם שנולד חסר ומתפקידו להשלים את עצמו במשך חייו, ולשאוף ולהגיע למספר

שש המורה על שלמות. כאשר אדם נולד עם שש אצבעות, כלומר, אדם הנולד שלם ללא חסרון, האם יש בזה מעלה או חסרון?

מצינו מעשה נוסף על רבי טרפון המובא במסכת קידושין (לא:), על טרחתו והשתדלותו של רבי טרפון בכיבוד אמו, ובכל פעם שהיתה רוצה לעלות למיטה היה רבי טרפון מתכופף ומעלה אותה, כמו כן כשהיתה יורדת מהמיטה היה מתכופף ומסייע לה.

באה אמו של רבי טרפון והשתבחה בפני תלמידי החכמים על בנה שמוסר נפשו לכיבוד הורים, אמרו לו חכמים: עדיין לא הגעת לחצי כיבוד, כלום זרקה ארנקי מפניך לים ולא הכלמתה.

בפסיקתא רבתי (פרשה כ"ג) יש גירסה שונה לסיפור זה, פעם אחת חלה רבי טרפון, ונכנסו רבותינו לבקרו. אמרה להם אמו: התפללו על רבי טרפון בני, שהוא נוהג בי בכבוד! שאלו אותה: איזה כבוד הוא נוהג בד? סיפרה להם. אמרו לה: אפילו עשה כן אלף אלפי פעמים – עדיין לחצי כיבוד לא הגיע.

ומובא על כך בספר אביר הרועים ועל חייו ופועלו של בעל האבני נזר אות ל"ה: פעם אחת כשהיה רבינו הקדוש (- האבני נזר) זצ"ל עוד עלם קטן ביותר, נסע אביו זצ"ל לקאצק והזכירו לרפואה שלימה לפני רבו הקדוש זצ"ל ושיבח אותו אביו לפניו, איך שנפשו חשקה מאד בתורה ולומד בהתמדה נפלאה. וענהו העיר וקדיש הרבי מקאצק בזה"ל: "אויך מיד געלערענט", ונבהל אביו מאד מזה, כי היה נראה בעיניו כאילו הוא ח"ו עוד מקטרג על לימודו, ובבואו לביתו כבר היה בנו העלם חוזר לבריאותו.

וביקש העלם הקדוש מאביו שיאמר לו מה שאמר לו הרבי הקדוש מקאצק כשהזכיר אותו לפניו לרפואה שלימה, ומתחילה לא רצה לומר לו כלום אך כשהפציר בו למאוד אמר אליו: תאמין לי שגם אני איני מבין מה שאמר לי. ואז הפציר בו עוד יותר שיאמר לו, ואמר לו. ויהי בשמעו העלם העילוי את דבריו הקדושים, אמר לאביו: איני יודע למה אין אתה מבין דברי הרבי, הרי

הם ממש דברי הירושלמי קידושין אהא דאיתא בש"ס דילן קידושין (דף לא:): רבי טרפון הוה ליה ההוא אמא דכל אימת דהות בעיי למיסק לפוריא גחין וסליק לה וכו'. אתא וקא משתבח בי מדרשא, אמרי ליה, עדיין לא הגעת לחצי כיבוד, והביא שם המהרש"ל דבירושלמי איתא, שלא היה משבח עצמו אלא רבי טרפון חלה ונכנסו לבקרו, אמרה אמו לחכמים התפללו על רבי טרפון בני שהוא נוהג בי כבוד. אמרו לה, עדיין לא הגיע לחצי כיבוד. עכ"ל, והפירוש, כיון שלא קיים עדיין כראוי מצות כיבוד א"כ צריך עוד לחיות לקיים יותר כראוי, וזה היה גם כן כוונת הרבי שצריך אני לחיות כדי ללמוד תורה כיון שאין זה עדיין נחשב לימוד, והתפעל אביו מאד מדבריו ומעומק שכלו, וכאשר היה אביו אחר כך בקאצק נתגלגל הדבר שהיה יכול לספר את הדברים לפני העיר וקדיש זי"ע, ואז עשה העיר וקדיש תנועה גדולה ואמר בלשון חידוש: אני רואה שהוא כבר מכיר את כוונותי. ע"כ המעשה.

על פי זה יש לומר, כי הנולד עם שש אצבעות מורה על שלימות, על הנולד ללא כל חסרון, מחד גיסא מורה על מעלה שכן נמצא כי שלם הוא ואין לו חסרון, אולם מאידך גיסא הרי שיש בזה חסרון גדול, כי הנולד מושלם אין לו בעד מה להמשיך ולחיות בעולם הזה. וזו היתה מחלוקתם של התנאים בעניינו של בעל שש האצבעות.

בברכת חג כשר ושמח

ויהי רצון שיתקיים בנו עוד השנה
הזאת "בניסן נגאלו ובניסן עתידין
להיגאל",

מתוך רחמים וחסדים גלויים.

וייבנה בית מקדשנו ותפארתנו ונזכה
לאכול מן הזבחים ומן הפסחים אמן
ואמן.